

Український міжнародний комітет з питань науки і культури при НАН України

запрошує 30 жовтня 2019 року о 18 год.

до Білої зали Будинку вчених НАН України (вул. Володимирська, 45)

на засідання дискусійного клубу «Елітарна світлиця»

Теми засідання

"Стан та тренди у житті соціуму".

"Влада символічна чи реальна"?

з циклу "Україна змінюється..."

Гості "Світлиці": члени Ініціативної групи "Перше грудня" Євген Захаров, Йосиф Зісельс, Мирослав Маринович.

До участі в зустрічі запрошуються: представники державних та громадських організацій, всі, хто бажає.

Веде засідання академік НАН України Ярослав Яцків

Засідання дискусійного клубу «Елітарна світлиця» з циклу «Україна змінюється...»

ВИСТУПИ

Ярослав Яцків

доктор фіз.-мат. наук, академік
НАН України, директор ГАО НАН України,
член Ініціативної групи "Першого грудня", м. Київ

ШАНОВНІ ЧЛЕНИ ДИСКУСІЙНОГО КЛУБУ «ЕЛІТАРНА СВІТЛИЦЯ» ТА УЧАСНИКИ ЗІБРАННЯ!

Перш за все давайте привітаємо гостей «Світлиці» – шановних членів Ініціативної групи «Першого грудня» панів *Євгена Захарова, Йосифа Зісельса та Мирослава Мариновича.*

Тематика «Світлиці» відома. Але я хочу спочатку висловити декілька своїх думок щодо «стану та трендів українського суспільства» та просити пана Мирослава Мариновича – одного зі старійшин ініціативної групи «Перше грудня» – інформувати наше зібрання про цю Групу взагалі, її мандат, засоби та форми діяльності.

Отже, спочатку про організатора «Світлиці» – Український міжнародний комітет з питань науки і культури при НАН України (КНК), у діяльності якого від 1990 року основними критеріями є:

- популяризація української науки і культури у світі;
- сприяння розвитку співпраці у цій царині з міжнародними спілками та організаціями, зокрема з українською діаспорою;
- проведення наукових досліджень та громадських заходів з історії та сьогодення України та ін.

КНК та ІГ «Перше грудня» – це громадські організації. Тому для нас була цікавою думка відомого соціолога *Ірини Бекешкіної* щодо громадських організацій (ГО) України:

«Раніше вважали, що громадські організації можуть певним чином компенсувати недовіру до державних інституцій... Нині, на тлі великих сподівань щодо нової влади, громадяни вважають, що громадські організації не відіграватимуть такої значної ролі... Тож перед громадським сектором стоїть завдання знайти себе...»

Непросте завдання «знайти себе» у цьому складному світі – зовнішньому відносно України та внутрішньому в Україні.

Очевидно, що ми живемо в надзвичайно складному часі. Тяжкому, бо в країні йде війна з Росією на тлі економічної деградації та зубожіння переважної більшості населення України. Прекрасному, бо ми стали свідками народження нової (а вірніше – відродження) держави – України.

Цей стан, на думку декотрих експертів, призвів до того, що сучасне українське суспільство (соціум) стало суспільством споживання: *«... Економіка керує людиною. Отже володіння матеріальними ресурсами витісняє нематеріальне, духовне й креативне з мислення людей. Тому виникає бажання індивідуалізуватися і відсторонитися від суспільства. Люди стали скептичні та недовірливі до соціальних ініціатив та владних рішень».*

Це, на мій погляд, тільки один бік «медалі». Не менш важливим й інший її бік, який відображає ірраціональні почуття людей, покликаних інтелектуально і духовно збагачувати нашу країну. Виникає запитання, як «достука-тися» до людей та завоювати їх довіру? Вочевидь, не тільки словами, а перш за все ділом – отже, правдивим словом та реальним ефективним ділом. «Слово та дія!» – ці слова славетних героїв України звучать знову.

Сьогодні новій владі та громадським організаціям є над чим попрацювати. І не можу не повторитися, що ми живемо у прекрасному часі, бо жити в країні, яка виборює свою долю, і бути учасником цієї боротьби то є велика честь. Хтось організовує марші «*Ні капітуляції*», хтось збагачує нашу науку і культуру, а хтось в міру сил допомагає країні виборювати волю. На сході України бійці відстоюють право жити вільно з автоматами в руках. А є ще один вид зброї – слово. Суворе слово правди і надії.

Цим словом вже вісім років промовляє ІГ «Першого грудня», яка також переживає часи переосмислення своєї ролі у суспільстві, намагаючись знайти те «слово», яке допоможе подолати прірву громадських протистоянь з питань війни та миру, європейського курсу України, її соціально-культурного, релігійного, мовного, політичного життя.

На мою думку, наявні антагоністичні позиції громадян України можуть стати цілком сумісними за умови всебічного дотримання курсу україноцентризму у широкому розумінні цього слова та практичного патріотизму. У такому разі Україна може вже в недалекому майбутньому стати великою європейською державою.

– Прошу пана Мирослава Мариновича поінформувати шановне зібрання, що собою являє Ініціативна група «Першого грудня».

Мирослав Маринович

– Дякую. Вітаю, шановне товариство!

Отже, кілька фактів з історії нашої групи. 1 грудня 2011 року предстоятелі трьох церков (або їхні представники) – Української Православної Церкви Московського патріархату, Української Православної Церкви Київського патріархату і Української Греко-Католицької Церкви – виступили зі спільним зверненням до українського суспільства з нагоди знаменної дати – 1-го грудня – із заявою про те, що не треба упускати значення духовних цінностей у житті суспільства. Зокрема, у цьому зверненні були такі пункти: «*головна причина негараздів прихована в нас самих, у духовній кризі, яка роз'їдає наше суспільство*», «*джерело суспільних негараздів – не матеріальна, а духовна убогість*», «*єднання суспільства навколо духовних ідеалів, громадська самоорганізація та взаємна підтримка – найкрайший захист в умовах політичних та економічних криз*».

З цим вони звернулися до вибраних ними ж представників українського суспільства – їх було того дня одинадцять в залі, в їх числі і я. І ті одинадцять відчували, що ідея про значення духовних цінностей знайшла відгук у їхніх серцях.

У відповідь на цей заклик трьох церков було створено Ініціативну групу «Першого грудня» в складі 11 членів-засновників. У підготовленій ними декларації були такі слова: «*Ми переконані, що всі виразки нашого суспільства є лише проекціями головної проблеми замулення нашого духу, майбутнє країни вимагає піднесення гуманітарно-духовних цінностей над короткозорим економічним зиском та політичною доцільністю*».

Мирослав Маринович

правозахисник, публіцист, релігієзнавець, член-засновник Української Гельсінської групи, віце-ректор Українського Католицького Університету, член Ініціативної групи "Першого грудня", м. Львів

На той час членами-засновниками Групи були *В'ячеслав Брюховецький, Богдан Гаврилишин, Семен Глузман, Володимир Горбулін, кардинал Любомир Гузар, Іван Дзюба, Мирослав Маринович, Мирослав Попович, Євген Сверстюк, Вадим Скуратівський, Ігор Юхновський*. Згодом до нас приєдналися *Євген Захаров, Йосип Зісельс, Володимир Панченко, Всеволод Речицький, Юрій Щербак, Ярослав Яцків*. У секретаріаті Групи є *Іван Васюник* (секретар), *Данило Лубківський* та *Ярина Ясиневиц*.

Як бачите з переліку членів Групи, частина їх уже відійшла в інший світ. Дехто відійшов від діяльності Групи, відчувши, що він не може продовжувати роботу з тих чи тих міркувань. У Групі немає формального голови, є головуючі, які постійно ротуються, і на даний момент пан Ярослав Яцків є головуючим нашої Групи.

За час свого існування ми прийняли чимало звернень, які були опубліковані у збірці матеріалів нашої Групи. Але базовим нашим документом є «Українська хартія вільної людини», що була оприлюднена 1 грудня 2012 року. Я би виділив у цій Хартії одну річ: йдеться передусім про відповідальність, яку людина бере на себе і не може делегувати нікому іншому. Тобто патерналізм, у якому ми все ще борсаємося і живемо, є хибною позицією людини, бо людина повинна бути сама відповідальною за своє життя.

Можу сказати, що з досвіду пізнішого обговорення ця теза чи не найважче сприймалася всіма аудиторіями, яким ми її пропонували. Тобто, як правило, реакція була така: «*Ну, чого ж ви до нас звертаєтесь, ми маленькі люди. Хай нагорі там вирішують, ви до них звертайтеся!*». І це ще і ще раз підтверджує, що ми звикли делегувати відповідальність за своє життя «нагору», і відповідно очікуємо, щоб «нагорі» зробили нас щасливими. А Ініціативна група «Перше грудня» наполягає на відповідальності кожної людини.

Ярослав Яцків

– Дякую, пане Мирославе. Запрошую до слова голову Харківської правозахисної групи Євгена Захарова.

– Дякую.

Хочу нагадати, що сьогодні – 30 жовтня, 45-та річниця Дня пам'яті жертв політичних репресій (Дня політв'язня) в СРСР. 1974 року в таборах цю ідею запропонував, на превеликий жаль, нині покійний *Кронід Любарський*, якого одразу підтримали політв'язні *В'ячеслав Чорновіл* і *Едуард Кузнецов*.

Євген Захаров

голова Правління Української Гельсінської спілки з прав людини, директор Харківської правозахисної групи, член Ініціативної групи "Першого грудня", м. Харків

Ця дата є дуже важливою для всіх нас, оскільки відтоді День політв'язня шанують і відзначають на всьому пострадянському просторі, в усьому світі, зокрема в Росії. У багатьох містах Росії люди, здатні на протест, проводять мітинги, на яких зачитують імена загиблих за часів радянського режиму жертв політичних репресій. Саме ці люди перетворилися нині на ті 14 %, що не хочуть режиму Путіна, а в збройному конфлікті між Україною та Росією підтримують Україну. На мій погляд, ця «інша Росія» не впорається без України, а Україна насправді не зможе впоратися без цієї «іншої Росії». І я думаю, що Україна і та частина Росії, яка не погоджується з імперською політикою пануючого нині там режиму, виходить зараз на демонстрації протесту, мають допомагати один одному. Список російських політв'язнів є вже завеликим, проте росіяни продовжують протестувати.

Саме на цих людей ми покладаємо наші надії, що все ж таки Росія змінюватиметься. Я думаю, що те, якою буде Росія, є дуже важливим для України. Усі імперії мають зрештою зникнути з політичної карти світу, але сьогодні Росія знаходиться під впливом ганебної брехливої пропаганди, яка заповнює ненавистю душі людей, змушуючи їх змінювати ставлення до українців та України й навколишнього світу. Все це дуже погані тенденції, але я впевнений, що в будь-якому разі ми маємо підтримувати тих, хто підтримує нас. І це надзвичайно важливо.

Водночас я прекрасно розумію, що саме сучасна Російська імперія – сучасна Російська Федерація на чолі з нинішнім президентом – є тим першоджерелом проблем, які привели до збройного конфлікту. Це насамперед нездоланне намагання розділити Україну, знищити її державність і відродити імперію, адже без України це відродження неможливе. Усе це спрямовано проти нас, і ми маємо відповісти на цей виклик. Я цілком згоден з тим, що сказав Ярослав Степанович про «україноцентричність» і «практичний патріотизм» як основу всього, що ми робимо. При цьому ми мусимо ставати сильнішими, ми в жодному разі не повинні довіряти «вовкові у шкурі вівці» і добре розуміти, що з ним ніколи і ні про що домовитися не можна.

Такі ілюзії були у президента **Порошенка**, коли він виграв вибори 2014 року. Він думав, що за два місяці він все владнає, домовиться, конфлікт залагодиться і все буде добре. Такими самими є нині ілюзії у нинішнього президента **Зеленського**. І недарма запропонований ним напрям політики викликав таку реакцію, як рух «Ні – капітуляції!». Бо, як справедливо сказано, «ми не вибираємо між війною та миром, ми вибираємо між війною та капітуляцією».

Мир на запропонованих умовах – це відверта капітуляція. Очевидно, президент досить швидко переконається в тому, що «план А», який він запропонував, тобто виконання Мінських домовленостей і договір з Росією, неможливий. На другий день після оголошення цього плану в ефірі харківського обласного телебачення я сказав, що мир за так званою «формулою Штайнмайєра» не може бути досягнутим. Не можна провести вибори за умови, якщо з окупованих територій не будуть виведені війська, не буде відновлено контроль за державним кордоном, не буде проведено очищення влади від колаборантів і тих, хто воював проти нас, тобто без перемоги України в цьому конфлікті все це просто недосяжне.

Президент намагається чесно йти до кінця і домогтися зустрічі у «нормандському форматі». Я особисто не вважаю, що у нього є «злий умисел» продати Україну. Він справді хоче спробувати домовитися. Один обмін заручниками пройшов. Готується другий великий обмін, під час якого планується звільнення понад 250 військових і цивільних заручників, які нині перебувають у полоні в так званих ЛНР/ДНР, а також 115 українських політв'язнів у Росії й Криму, і якщо він здійсниться, то я особисто буду тільки радий.

З того, що сказали про «план Б» Зеленський і міністр закордонних справ **Прістайко**, зрозуміло: якщо мир за Мінськими домовленостями виявиться неможливим, то треба відгородитися від непідконтрольних територій Донецької і Луганської областей, перетворити лінію розмежування на державний кордон, всіх, хто хоче переїхати в Україну, забрати і забезпечити житлом, працею, пенсією тощо. При цьому президент озвучив цифру – 1 млн переселенців, – яка видається незрозумілою, оскільки насправді на непідконтрольних територіях проживає 3,8 млн українців, і треба буде забирати значно більше.

На мій погляд, з цього плану також нічого не вийде, і ось чому. По-перше, якщо робити це всерйоз, тобто якщо говорити про відділення окупованої території від України, то прийняттю такого рішення має передувати референдум, що визначається статтею 73 Конституції, оскільки це зміна території країни. Такий референдум, зрозуміло, не можна провести без жителів окупованих територій. Якщо референдум національний, то в ньому мають взяти участь усі. І тут ми повертаємося до «плану А», оскільки жодного референдуму на цих територіях не можна провести з тих самих причин, з яких не можна провести вибори.

Інший варіант «плану Б», який, ймовірно, може з'явитися: не проводити референдум, не говорити про те, що це вже не Україна, а говорити про ці території (як про Крим), що це – території, окуповані Росією, що вони є українськими і в майбутньому перейдуть до нас. Відтак, відгородившись від них, забравши всіх, хто хоче, ми переводимо військовий конфлікт малої інтенсивності в конфлікт заморожений – як у Придністров'ї, в Абхазії, Південній Осетії тощо. Тобто робити це явочним порядком без правового оформлення. Але це безперспективно, тому що такий варіант ніколи не влаштує Росію, оскільки її стратегія полягає в підтриманні конфлікту на Сході як інструменту постійного тиску на Україну і провокацій проти неї.

Окрім викликів, народжених зовнішньою загрозою, маємо виклики, пов'язані з внутрішнім становищем у країні. Вони не менші, а може, й більші, ніж ті, що пов'язані з російською агресією. Вони полягають у тому, що

ми ніяк не можемо змінити наше життя на краще. Гасло «*Реально покращити життя вже сьогодні*» весь час залишається нереалізованим, тобто бідні бідніють, багаті багатіють. І хоча кажуть, що наше суспільство стало суспільством споживання – це аж ніяк не скасовує того факту, що значна частина людей не живе, а виживає. Постійною залишається бідність працюючих людей, зокрема тих, кого називають «*бюджетниками*» – науковців, лікарів, вчителів та ін. Корупція, по суті, є заміником ринку і пов'язана насамперед з тим, що бізнес і влада тісно спаяні між собою, а надприбутки можна забезпечити лише за рахунок близькості до влади. Нова влада каже, що хоче позбутися цього, але поки що все відбувається навпаки. Наприклад, за останні чотири місяці відшкодування ПДВ зросло приблизно на 31 % порівняно з попередніми чотирма місяцями, а ці кошти йдуть тим, кого називають «*олігархами*». Чому це відбувається? Можливо, внаслідок відсутності професіоналізму у новій виконавчій владі, яка просто не здатна налагодити ці процеси?

Найбільше мене лякає популізм влади і намагання спиратися на те, чого хоче «*народ*». А «*народ*» хоче, щоб посадили якомога більше функціонерів, а цей шлях у боротьбі з корупцією є не лише неефективним, а й руйнівним. У цьому я абсолютно впевнений.

Підсумовуючи, скажу, що ми дійсно живемо в дуже тривожний час, який окрім війни ускладнюється не менш серйозними внутрішніми проблемами.

Мирослав Маринович

– Я хотів би до сказаного додати три великі штрихи: *перший* – Росія й Україна, *другий* – світ і *третій* – внутрішня ситуація.

Отже, *перший* – Росія. Ви, напевне знаєте, що 91-го року делегація ельцинської Росії фактично погодилася, так би мовити, «*розпустити*» Радянський Союз, а в кулуарах (і про це згадував **Л. Кравчук**) впевнено говорили: «*Україна не виживе сама. Ми дамо незалежність, але Україна так прив'язана до Росії, до Союзу, що вона не виживе і скоро сама попроситься назад. А це вже зовсім інша річ. Тоді ми укладемо новий договір, і тоді буде зовсім інша ситуація*». Аж виявилось, що Україна пішла в незалежність і не повертається. А тепер метафоричний образ: поставила Росія кошик під яблуню, сподіваючись, що ці зрілі яблучка зараз почнуть з неї падати, а вони не падають. Тоді Путін взявся за дерево і почав трясти його, щоб ці яблука силою змусити впасти в кошик. Зрозуміло, що це метафора, зрозуміло, що це не науково, але вона мені потрібна, щоб ви зрозуміли динаміку ставлення Росії. Спочатку одне ставлення в надії, що буде відновлено Радянський Союз. Коли ж цього не сталося, постало питання: як загнати Україну у цю «*нову дружбу*» з Росією? Подальшу історію ви знаєте. Звичайно, аналітики аналізують і з політичної, і з економічної точки зору, чому Україна важлива для Росії. Але на початку я вам сказав, що для мене важливі речі духовні, я в них бачу суть проблеми. І цю сутність проблеми прекрасно озвучила **Лілія Шевцова**, російський політолог, яка сказала, що «*Україна, уходячи від Росії, превращает нас [тобто Росію] из России в Московию*». Тобто, центр легітимації Росії знаходиться в Києві. І російська імперія була створена на тому, що «*Киев – мать городов русских*». І відхід України разом з Києвом означає, що Росія перетворюється на Московію. Це визнають навіть самі росія-

ни. А цього **Путін** як людина, котра намагається відновити Радянський Союз в іншій формі, допустити не може. Київ мусить належати сфері Росії. Мені здається, що на Заході не розуміють тих нюансів, які ми тут дуже добре вловлюємо.

Тут у залі сидять люди мого віку. Ви пригадуєте, яким зраненим був Київ, коли у Москві святкували тисячоліття Хрещення Русі!? У Києві були лише невеличкі акції, а святкування проводилося в Москві. Тоді Київ обурювався, адже саме звідси йде джерело усієї нашої Київської цивілізації, тут міститься наш епіцентр. І це, як на мене, залишається невидимим, але визначальним – ми бачимо зверху політику, економіку, а невидима річ – це духовні речі, які дуже важливі для легітимації претензій Росії на Україну.

Другий штрих – це світові закономірності, де ми теж опинилися в певному епіцентрі. Після того як Росія напала на Україну, мені здавалося, що світ негайно примусить Росію піти назад, бо це було таке жахливе порушення міжнародного права, міжнародних угод, двосторонніх угод між Україною і Росією, де Росія зобов'язувалася шанувати територіальну незалежність і право вибору України тощо. Я не хочу сказати, що світ нічого не робив. Ні. Якби не світова підтримка, нас би давно вже не було як незалежної держави. Нові армії Муравйова зайшли би в Україну, і ми би знову отримали все те, що було в історії раніше. Але все ж таки для світу такий націоналістичний егоїзм Росії – «*ні, ми хочемо так і буде все по-нашому*» – видався заразним! Саме Путін сказав першим цю фразу: «*Восстановить величие и силу России*». А потім угорський прем'єр-міністр **Орбан** говорив про велику Угорщину, **Трам** в Америці говорив: «*Давайте зробимо Америку великою знову*» і так далі. Відтак замість локалізації зарази, що йде від кремлівського режиму, нею стали інфікованими багато держав.

Реакцією населення на це був популізм. Пригадую, ми з львівськими істориками якийсь час (може рік тому) говорили: *подивіться, яка Україна, ніби острівець у морі популістського захоплення*. Тоді в нас була більш-менш стабільна ситуація, не популістського характеру, а навколо один за одним уряди піддавалися популізму. Скажімо, Британія – усталена класична демократія – раптом кинулася у цей Brexit і виплутатися не може уже скільки років. Отже, це витворило зовсім іншу ситуацію, ніж та, що була ще п'ять років тому.

П'ять років тому можна було говорити про євроатлантичну солідарність. Сьогодні говорити про це практично не можливо. Іншими словами: ми маємо дуже складну ситуацію в світі, і, як зазначається в новому зверненні нашої Групи (ви його прочитаєте, надіюсь, найближчими днями), в цій ситуації, коли національні егоїзми починають мірятися силами в Європі (а це завжди погано кінчається), ми, українці, маємо бути єдиними, маємо бути згуртованими, маємо бути сконсолідованими.

І третє – щодо ситуації в країні. Консолідації немає, наша єдність розбилася, і рівень недовіри одних груп до інших у суспільстві зріс дуже сильно. Це робить нас слабшими, тому що в такій ситуації дуже легко проникають фейкові інформації з метою викликати довіру в одній групі, але налаштувати її проти іншої. Тобто ця ситуація є дуже сприятливою для пропагандистських методів, в яких Росія є сильною настільки, що навіть впливає на стан виборів у Америці. У цій ситуації ми мусимо подумати про те, щоб Україна стала зорганізованою.

І тут я не бачу іншого виходу, ніж говорити про цінності, тому, що цінності об'єднують. У принципі, я би міг сказати так (тут середовище, яке пов'язане з науковою працею): *нинішній світ в Україні, нинішня Україна, зокрема, ігнорує як інтелект, так і духовні справи*. Інтелект людям у час популізму не потрібен. Ви стали свідками того, що усі професіонали раптом опинилися поза затребуваністю, що й вибори, як виявилось, можна виграти на непрофесіоналізмі, в результаті професіоналізм не затребуваний такою мірою, як це потрібно. А друге – цінності. Коли ми говоримо «майданні цінності», то загалом мусимо визнати, що у кожного своє чуття Майдану. Хтось, може, втомлений від Майдану, хтось вважає, що не треба було Майдану. А для мене особисто важливо те, що на Майдані була напрацьована формула єдності України. Тому що на Майдані не мало значення, з якого регіону ти прийшов, якої ти релігії, якої ти конфесії. Майдан молився християнською молитвою, мусульманською і юдейською, Майдан об'єднував. І навіть ідеологія менше впливала на Майдані, ніж це було при звичайному нашому житті. Отже, це – модель.

Ми є різні в Україні. Регіональні відмінності – це наш історичний фатум, але він може стати й нашою перевагою. Чому? От скажімо, Львівська бізнес-школа випустила книжечку, яка називається «Ефект Медічі». Розшифрую, що за цим терміном стоїть. Ви знаєте, що в епоху Медічі до Флоренції сходилися представники різних мистецтв, художники, скульптори, і вони зустрічалися й обмінювалися творчими ідеями. Це дало той величезний творчий спалах, що і став «ефектом Медічі», бо це – ефект творчого спалаху там, де зустрічаються різні субідентичності. Так от Україна – це джерело різних субідентичностей. Чого нам бракує? Нам бракує того ефекту, щоб ми один до одного поставилися з довірою, щоб не було підозр: ти добрий українець чи недобрий? Це гріх Галичини, так? Але гріхи є також і в інших регіонах. Тобто треба, щоби ми об'єднувалися на нормальних людських цінностях і щоби ці цінності дали творчий спалах. Тоді Україна стане потужною, сильною духовно, сильною державою.

Ярослав Яцків

– Я запрошую до слова Йосифа Зісельса.

– Усім доброго вечора. Дякую керівництву «Світлиці» за запрошення.

Отже, всіх бентежить те, що трапилося в Україні за останній рік. Звичайно, те, що трапилося, обумовлене процесами, що передували зсуву, якого ми зазнали цього року. Ми повинні чітко усвідомити, що ж призвело нас до цього стану і які можливі наслідки того, що ми отримали.

Скористаюся певною моделлю, щоб пояснити своє бачення того, що сталося. Уявімо собі, що українське суспільство розділене на дві великі групи. Ви знаєте, що кожна модель умовна, але мені так простіше формулювати. Є дві великі групи: одна – активніша частина українського суспільства, друга – пасивніша. Я уявляю цю пропорцію так: 30 % – активна частина і 70 % – пасивна. Можливо, не так, я цього не досліджував і не бачив такого соціологічного дослідження. 30 % у свою чергу також діляться на дві частини: це ті, які ідентифікують себе з цивілізаційними цінностями світу, Заходу, Європи, Америки (припустимо, це 20 %) і ті (10 %), які сповідують протилежний цивілізаційний вектор, тобто відчувають себе частиною «руського мира» – євразійської цивілізації.

Йосиф Зісельс

свіспрезидент Вааду України,
виконавчий віце-президент
Конгресу національних громад України,
член Ініціативної групи "Першого грудня,"
м. Київ

Це проблема групової, колективної, макрорегіональної цивілізаційної ідентичності. Проблема обумовлена тим, що Україна 400 років була в колоніальній залежності від східної жорсткої, навіть жорстокої авторитарної імперії, а ідентичність народу виховувалася саме в ці сторіччя.

Розподіл орієнтації – 20 % на захід і 10 % на схід – не випадковий. Він цивілізаційний, але непостійний і може змінюватися. Ми спостерігаємо, що з приходом нової генерації ця пропорція змінилася на користь західного вектора. Але час іде дуже повільно. Що з десятима відсотками? По-перше, їх теж стає більше чи менше залежно від ситуації, від того, скільки сил вони витрачають на виживання, тобто живуть цінностями виживання, а не цінностями самореалізації, якими живе більшість людей у цивілізованому світі. Ситуація непостійна, але постійною є боротьба між активними частинами: між Майданом і Антимайданом. На Антимайдан не всі виходили за гроші – там були й люди (на щастя їх небагато), які вважають, що треба жити разом із Росією.

Конфлікт між двома основними групами, який передував сьгоднішньому стану, триває уже 30 років. Тоді прийшов *Кучма*, що балансував між Заходом і Сходом, то *Ющенко*, який намагався посунути суспільство на Захід, потім *Янукович*, що повернув у протилежний бік. А 70 відсотків – пасивні, вони дивляться, хто перемагає, і завжди підтримують переможця. Вони пасивні, бо не займають активної позиції, а просто приєднуються.

Якщо б у нас був нормальний політичний спектр, як у цивілізованих країнах, то й було б, як у Великій Британії: є родини, які завжди голосують за лейбористів, а є ті, хто завжди за консерваторів. Це традиція: мій батько й дід голосували за консерваторів, і я голосуватиму за консерваторів, і мої діти також. Звичайно, є й винятки, але більшість мають стабільні ідеологічні установки.

У нас такого досі нема. Тому в нас установка така: більшість за Захід чи більшість за Схід. Що ж трапилося цього року, чому не спрацювала ця схема? Я не кажу про стомленість від колишніх політичних лідерів – людей, які багато разів змінювали політичну орієнтацію, займали державні посади. Загальний фон був такий – їхня діяльність не була ефективною. При цьому було не важливо, до якої групи вони належали – західної чи східної.

Вирувала шалена агітація проти попередньої влади, проти *Порошенка*.

Цю пропаганду крім Росії, що робила основний внесок, вели всі олігархічні телеканали, які працювали в консенсусі проти Порошенка, який, на їхню думку, зрадив корпоративні інтереси. У цьому можна пересвідчитися, ознайомившись з аналізом контенту цих каналів. Всю пропаганду було спрямовано проти Порошенка. Я не кажу, що він – святий, і ніхто з вас цього не скаже, але... Але то була шалена чорна пропаганда, і ці 70 відсотків поступово підпадали під її вплив. Це було нескладно зробити, оскільки ті, в кого немає стабільних переконань, завжди знаходяться під впливом різних чинників: мас-медіа, політичних лідерів тощо.

Що запропонувала виборцям команда, яка прийшла до влади? Вони нібито абстрагувалися від основної парадигми «Захід–Схід», вони не казали, що швидше, ніж Порошенко, поведуть країну на Захід, вони не казали, що ми зробимо, як Янукович, і повернемося до Росії. Вони мовчали про це і тим самим формували сподівання. Але вони відволікли 70 % від основної парадигми нашого часу «Захід–Схід» і акцентували увагу нібито на нормальних, але дуже дражлих проблемах нашого суспільства.

Перше – війна і мир, друге – кляті олігархи, які заважають народові жити, третє – корупція, яка ще більше заважає жити. Додати проблем до цього списку може кожен бажачий і це буде правдою. Але єдиного вони не говорили – того, що розуміють люди, здатні аналізувати, – ці проблеми не вирішуються ані за рік, ані за 5, ані за 10 років.

Неможливо досягти миру з таким агресором, як Росія. Їй мир не потрібен, їй потрібно виснажувати Україну гібридною війною. Вона готова й далі експлуатувати цей формат. Тим більше, що санкції, хоч і знекровлюють Росію, але надто це відбувається повільно. Можливо, це робиться навіть свідомо, але то інша проблема.

Кожна наша проблема – корупція, олігархи, навіть війна – є похідною від нашої ідентичності. Від того, що її центр тяжіння зсунувся в західний бік, що призвело до війни, оскільки Росія вже не мала інших засобів утримувати Україну в полі свого впливу. Відтак усі питання, на яких акцентувала увагу ця нова команда, стояли на порядку денному, але вони не з числа тих, що вирішуються зі зміною президентів. Це ідентифікаційні проблеми, вони глибокі і вирішуються десятиріччями, якщо не сторіччями.

Попередня влада, на мій погляд, розуміла це краще. Вона зорієнтувалася на Захід, розуміючи, що еволюція – реальний шлях розв'язання проблем. Уявімо таку модель. Президент Порошенко тримає руки на якійсь інтерактивній поверхні, його завдання – провести реформи, він шукає місце, де суспільство може піддатися і де можна почати процес реформування. Там, де жорсткіша ситуація, він навіть не намагається цього робити. Ось міжнародні відносини – піддається. Він використовує тут власну харизму, знання англійської, здатність аналізувати та приймати рішення і спрямовує туди свою силу.

Було вирішене питання з отриманням Томосу і становленням Православної церкви України. Була реформована банківська сфера – жорсткий процес, з втратами для багатьох людей, але реформована. Ліквідовано банки, що відмивали брудні гроші. Реформа децентралізації принесла позитивні результати і була високо оцінена як найуспішніша. Реформа поліції призвела до певних втрат рівня компетентності, але зменшився рівень корупційних чинників.

Нова команда відволікла виборців від реальної оцінки досягнутого, від розуміння відсутності конкретної програми дій і питань кадрового ресурсу. Люди повірили, що зроблять щось разом. 70 відсотків пасивних пішли за новим лідером, бо розчарувалися в політиках, які були при владі, втомилися від війни, сподівалися на обіцяні високі зарплати і знижені тарифи.

Члени ініціативної групи «Першого грудня» намагалися зупинити цей бездумний процес – робили заяви, зверталися із застереженнями не вірити популістським гаслам, а думати про безпеку України, оскільки в стані війни найголовніше питання це – збереження суверенітету України, без чого жодна з внутрішніх проблем не може бути вирішеною.

На жаль, виявилось, що суспільству не так уже й потрібні моральні авторитети, як дехто про це думав. У тому хаотичному, атомізованому стані, в якому знаходиться країна після загальної деморалізації, що відбулася після зламу совєцької імперії, люди, можливо, й не потребують моральних авторитетів – вони з'являються лише в разі великої суспільної потреби.

Ось так я бачу те, що сталося цього року. Прийшли до влади популісти з низьким рівнем компетентності. Вже не йдеться про подолання корупції, олігархи знову оточили президентську команду і керують там. Щоправда відбувся певний перерозподіл їхніх потужностей – тепер там **Коломойський** із **Пінчуком** разом, **Ахметов** – з іншої сторони, але також з ними. І вони разом продовжують ділити Україну, бо не мають іншої мети.

Відтак ми не позбудемося корупції, оскільки це – системне завдання, на яке треба витратити багато зусиль, а ми лише почали цей шлях. Було створено антикорупційні органи, і вони запрацювали. НАБУ розслідувало 600 справ, і вони чекають суду. Щойно створили Антикорупційний суд – подивимося, як він буде працювати. Якщо виявиться, що політично мотивовано, то це буде не крок вперед, а два кроки назад.

На що ще хотілося б звернути увагу.

Я нині причетний до руху опору капітуляції і вхожу до Ради старійшин чи Стратегічної ради, тому хочу наголосити, що безпека – це найперше завдання, і рух опору капітуляції саме на цьому концентрує основну увагу. І «формула Штайнмайєра», і Мінські угоди – недолугі, їхню суть вичерпано, але нічого іншого не запропоновано. Для наших західних «союзників» новій команді важливо зробити хоч щось, що, як вони вважають, приведе до миру.

Але подібні кроки не приведуть до миру, бо його не хоче Росія. Тому ми не повинні хапатися за перші-ліпші пропозиції, а мусимо розробити свою, українську, формулу шляху до миру, до безпеки. Саме її зараз опрацьовує рух «Ні – капітуляції!». Зібрали фахівців, я єдиний там, який не був високим державним чиновником. Там є й колишні міністри – **Квіт** і **Огризко**, і дипломати **Василенко**, **Лубківський**, **Безсмертний**, який працював у Мінському форматі. Ці люди добре обізнані з питаннями міжнародних відносин і працюють у напрямі руху до миру. Ми не повинні задовольняти інтереси російського агресора чи західні інтереси. Є Україна і це – найголовніше, що є в документі, який готується.

«Ні – капітуляції!» – рух опозиційний, а я найкомфортніше почуваюся саме в опозиційному русі.

Слава Україні!

ВІДПОВІДІ НА ЗАПИТАННЯ

Ярослав Яцків. У мене одне запитання до всіх. Нині, на мій погляд (і не лише на мій), головне питання навіть не війна і не безпека, а земля. Земля – це не тільки матеріальна, це насамперед духовна цінність. Тому що земля належить і мертвим, і живим, і ненародженим. Ось щодо цього питання я хочу послухати думки...

Мирослав Маринович

– Я зачитаю з нового звернення Ініціативної групи: «Ми за приватну власність на землю, проте українські суди корумповані. Офіційне правосуддя надто часто обертається кривосуддям. Отже, не стриноживши корупцію і не забезпечивши реальний правовий механізм захисту інтересів селян, держава не має морального права легалізувати продаж землі. Вона зобов'язана роз'яснити громадянам логіку своїх дій, почерговість плану і ті загрози, які з нього випливають. Земля – основа багатства України і в умовах кліматичного катаклізму, до якого наближається світ, вона може стати чи не найголовнішим національним ресурсом майбутнього. Тому входження у власність на землю не може відбутися шляхом швидкого прошивування невивіреного закону політичною силою, яка нині має більшість у парламенті, але не має сертифікату непомильковості».

Запитання від присутніх на засіданні. Пане Йосифе, чи не вважаєте ви, що в Україні під час виборів порушуються принципи рівноправності громадян, наприклад коли самовисуванці мусять вносити велику заставу?

Йосиф Зісельс

– Я схильний до думки, що вибори у нас проходять демократично. Щодо рівноправності, то тут, можливо, потрібні пояснення. Рівні права – гасло Французької революції, яка декларувала рівність людей, але не в статках, а перед законом. Тобто закон не повинен бути вибірковим. Багато вже сказано про те, що недосконалість нашого суспільства і влади є наслідком відсутності у громадян і влади як частини суспільства, правової свідомості, яка зазвичай виховується впродовж сторіч у процесі формування суспільства.

Проте ми знаємо з історії випадки, коли демократичним шляхом до влади приходили навіть диктатори, навіть тоталітарні режими. Отже, річ не в рівноправності. Рівне право висуватися у той чи інший спосіб є у всіх громадян. Можливо, воно недосконале, але цілком відповідає тому рівню рівності перед законом, якого ми досягли. Далі, можливо, буде краще за відсутності проблеми у виборчій системі, але ми далеко відійшли від точки, звідки почали свій шлях – від радянської системи виборів.

Ярослав Яцків. І все ж, чи є реальною влада, коли обираються символічні фігури, а керують процесами в державі інші?

Йосиф Зісельс

– Якщо влада обрана, то вона реальна Ми вже говорили про це. Більше того, я організував у Нью-Йорку ще в червні місяці цього року зустріч представників Світового конгресу українців і Світового єврейського конгресу. На цій зустрічі йшлося про спільне серйозне занепокоєння тим, що в Україні має місце значний вплив олігарха Коломойського на президента Зеленського. Рік тому ми говорили про ці зв'язки – нині жодних сумнівів щодо правдивості цього немає.

Запитання від присутніх на засіданні. Чи вдасться Зеленському відійти від цього впливу?

Йосиф Зісельс

– Я про це також говорив. Він – хлопець з Кривого Рогу, а я свій перший термін відбував у зоні, де було багато криворізьких хлопців. Вони були дуже (як буде українською «дерзкие»?) – зухвалі. Тобто вони здатні на бунт. Чи здатен він на бунт проти Коломойського, я не знаю, мені здається, що ні. Простіше Коломойському помінати президента, ніж президенту дистанціюватися від Коломойського. Тим більше сьогодні Коломойський не один, він з іншими олігархами поєднався з тим, щоби керувати і президентом, і парламентом, і урядом. Тим більше, що низький рівень компетенції представників державних інституцій ставить їх в залежність від олігархів.

Євген Захаров: Я вже давно звик до того, що в пострадянському суспільстві на будь-яке суперечливе запитання можна відповісти і «так», і «ні», і навести серйозне обґрунтування. Отже, і на це питання, чи влада символічна, я можу відповісти і «так», і «ні». З одного боку, влада справді символічна, оскільки ухвалені рішення (навіть закони) потім не виконуються, а на практиці діють інші правила. Натомість я можу годинами розповідати про сотні конкретних справ, що засвідчують реальність влади. Якщо ми змагаємось у судах, маючи сильну правову позицію, то обов'язково виграємо. З другого боку, можна це питання переформулювати – «що є більш пріоритетним – право сили чи сила права?» І я знову можу навести сотні прикладів, коли сила права перемагає право сили.

Наведу такий приклад. Відомо, що **Віктор Медведчук** подав дифамаційний позов до **Вахтанга Кіпіані**, який уклав книжку про останній вирок **Василію Стусу**. Там 688 сторінок, лєвова їх частина – це архівні документи зі слідчої справи Стуса 1980 року. Медведчук був в ній адвокатом Стуса, і він відіграв свою роль, фактично не намагаючись вплинути на вирок. Проте він виділив десять невеличких фрагментів у післямові Кіпіані і вимагає тепер сатисфакції за, мовляв, образу своєї честі й гідності, наполягаючи на тому, що книжку треба припинити продавати, а також публікувати в будь-якому місці, на будь-яких умовах, і навіть частинами. Ми втрутилися в цю справу, і я певен, що ми виграємо.

Що б там хто не говорив, а книжка ця буде друкуватися далі, буде розповсюджуватися, бо неможливо накласти арешт на видання про останню кримінальну справу національного генія. Це просто неможливо. Цього не має бути за визначенням. І в цьому торжествуватиме сила права.

Запитання від присутніх на засіданні. *Схоже на те, що сучасне суспільство не потребує інтелектуалів. Наша пасивність виявилася в тому, що сьогодні в уряді, у Верховній Раді, в Кабінеті міністрів немає жодного науковця. Скажіть, будь ласка, як спонукати наших науковців і освітян до активнішої боротьби за свої права і розвиток нашої держави?*

Йосиф Зісельс

– По-перше, я нічого не говорив про інтелектуалів, я говорив про духовні авторитети, моральні авторитети, це – не завжди одне й те саме. Особливо в нашому постсовєцькому суспільстві. Що можна зробити? Це процес не одноразовий, а еволюційний. Нині прийшла влада, яку дехто вважає символічною, дехто – реальною, і ми прийняли цей вибір. Тепер вона починає помилятися. Все, що вона робить, вона робить недосконало. А люди на це реагують. Це не може бути миттєво.

Рух опору капітуляції зібрав на перший свій мітинг на Майдані 12 тисяч протестуючих, а мітинги пройшли ще в 20 містах України. Тобто перша ж помилка – підписання «формули Штайнмайера» – привела до такого збурення людей. І цей протест буде наростати. Лише з'явився вітер, другий вал буде сильнішим, тобто знову, як в попередні роки, долю України вирішуватиме громадянське суспільство. І я сказав на цьому мітингу, що доля України вирішується не в Мінську, не в Москві, не в «нормандському форматі». Вона вирішується на майданах України. Бо туди виходить громадянське суспільство, 20 % прозахідно налаштованих, а це вже мільйони людей. 14-го року на 52-х майданах України було задіяно 5 мільйонів людей, більше 10 % населення України. Вони і вирішуватимуть долю країни. Повільно, але будуть. Така доля наша, така інерція нашого руху і нашого розвитку ідентичності.

Мирослав Маринович

Як оживити, як збурити наукову громадськість? Ми є свідками того, як готуються нині закони, як вони приймаються і чим це обертається. Вони не проходять належної наукової інтелектуальної експертизи. Це неминуче призведе до похибок управління, похибок у ширшому розумінні. Отже, що в цій ситуації є важливим? Якщо ви зайдете на сайт Харківської правозахисної групи, то побачите правову експертизу законів, різних правових ситуацій – правозахисники дають правову експертизу. Скажіть, будь ласка, що забороняє або хто забороняє науковцям давати наукову експертизу того, що запроваджується або запускається, або ще щось? Потрібне тільки почуття відповідальності, потрібне те, про що я говорив на початку, коли казав про атмосферу патерналізму. Не «нагорі» десь там мають вирішувати. Не вирішать! Ми маємо братися, ми маємо впливати на стан справ у державі!

Євген Захаров

Справді, ніхто, окрім нас самих, не допоможе вийти з ситуації, в якій ми опинилися. Це абсолютно точно. І тому, по-перше, сумніви щодо того, чи потрібні державі інтелек-

туали, треба відкинути. Потрібні, ще й як. Накопичуючи помилки у своїх справах, влада неодмінно прийде і скаже: «Допоможіть!», і вже кажуть, розумієте? Вони вже звертаються, запрошують у свої дорадчі органи, робочі групи, щоб їм там допомогли, вже змушені прислухатися. Тому я цілком підтримую моїх колег: треба бути активними. Мирослав Маринович сказав про сайт Ініціативної групи «Перше грудня», а я додам: якщо у вас будуть якісь тексти з критикою того, що відбувається, пропозиції щодо того, що слід робити, аби змінити ситуацію на краще, з критикою конкретних помилок сьогоднішнього парламенту, виконавчої влади та інших, будь ласка, подавайте – ми це будемо з радістю друкувати на порталі Харківської правозахисної групи «Права людини в Україні». У нас на сайті понад 4 тисячі відвідувачів щоденно, 25 % з них англомовні.

Запитання від присутніх на засіданні. *Що є позитивного в новій владній команді?*

Мирослав Маринович

– Я радше скажу про потенціал, про те, чого можна очікувати від команди, яка має таку більшість у парламенті. У президента Порошенка була потреба в багатьох реформах, але, знаєте, він все ж таки побоювався різко змінювати систему управління державою, систему управління економікою, він, як я це озвучував раніше, проводив – всі знають таке поняття – «ямковий ремонт». Тобто дорога залишалася старою, але в якихось місцях її латали й змінювали. А мені хочеться нової, якісної дороги, української.

Отже, коли б будь-хто із нас прийшов і захотів би зробити нову дорогу, він би сказав: «Я хочу мати більшість в парламенті. Я хочу, щоб це легко було проводити». Отже, більшість у парламенті, така, яка є сьогодні, теоретично за добрих ідеальних обставин може дати позитивний ефект.

Але чи це буде зроблено цією владою? Маю великий сумнів. Чому? Власне тому, що немає експертизи. Не може бути добрим закон, який готується невідомо де, а потім пропускається і штампується. Ви розумієте? Він мусить пройти певну експертизу. Тому поки що я не очікую позитиву, хоча теоретично...

Євген Захаров: Я також, як і мої колеги, маю великий скепсис щодо успіхів цієї команди в майбутньому, але хочу сказати, що її потенціал ще не вичерпався. Вони, в принципі, мають можливість переорієнтуватися, переструктуруватися, змінитися. Чому я так вважаю? По-перше, я вже говорив, що не вірю в їхній злий умисел. Навпаки, я вважаю, що в них позитивні інтенції. І у Зеленського особисто, і у цієї команди, яка з ним прийшла. Вони справді чесно і широко хочуть зробити краще, тільки, на мою думку, не вміють і не знають як. Але, знаєте, мені пощастило більше, ніж колегам: мої звернення до Зеленського і до парламенту, пропозиції сприймалися цілком позитивно – два закони президент ветував, про що я просив, аргументуючи, чому це слід зробити. В парламенті відправили на доопрацювання законопроект 7009 про зміни до Кримінального процесуального кодексу. Наша експертиза спрацювала: він був перероблений та прийнятий саме в тій редакції, яку ми запропонували, і президент вже його підписав. У мене ще доволі багато позитивних прикладів. Коротше кажучи, є якісь оптимістичні деталі, які дозволяють сподіватися на краще. ■